

**COĞRAFİ POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE
JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ**

**Geopolitics of Turkey Based on Geographical Potentials and Its Place in
World Politics**

*Doç. Dr. Faruk KAYA**

Özet

Coğrafi muhiti politikada kullanma sanatı olan Jeopolitik, coğrafyadan faydalanarak çeşitli veriler üreten bir bilim dalıdır. Onun için, “coğrafyanın siyasi yorumu” ya da “coğrafyanın siyasete olan etkilerini inceleyen bilim dalı” olarak da tanımlanmaktadır. Türkiye, Eski Dünya karaları olarak adlandırılan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı sahada, eski medeniyetlerin beşiği Akdeniz Havzası içinde yer almaktadır. Ülkelerin kaderini coğrafi konumlarının belirlediğine dair inanış, söz konusu bölge Ortadoğu ve ülke de Türkiye olduğunda tartışmasız bir gerçeğe dönüşür. Türkiye'nin coğrafi konumu ve sahip olduğu coğrafi potansiyelleri, tarih boyunca siyasal, ekonomik ve kültürel yapıları şekillendirici bir rol oynamıştır.

Dünya coğrafyasında bulunan güç merkezleri, hedefleri ve milli çıkarları doğrultusunda, hedef ülkelerin bütünlüğüne, iç güvenliğine, egemenliğine ve huzuruna kastedecek şekilde ideolojik ve etnik hassasiyetlerine yönelik tehditler üretmektedirler. Ülkeler varlıklarını idame ettirmek istedikleri sürece, bu güç merkezleri de var oldukça, daima benzer tehditlerle karşı karşıya kalacaklar. Farklı gerekçelerle ortaya çıkan tehditler, ideolojisi ve rengi ne olursa olsun, ülkelerin jeopolitik önemine göre şekillenmektedir. Coğrafi konumundan kaynaklanan avantajları ülkemizi her zaman dünya hâkimiyetini amaçlayan güçlerin, mutlak kontrol altında tutmak ve elde etmek istedikleri bir hedefi haline getirmektedir.

Ülkemiz bulunduğu coğrafi bölgede dünya güç merkezleri arasındaki dengeyi etkileyecek şekilde, sürekli ve çok yönlü çıkar ve güç çatışmalarının yaşandığı, kritik bir coğrafi konuma sahiptir. Coğrafi konumunun özellikleri, günümüz jeopolitik şartlarının verdiği imkânlar ile Türkiye gerek küresel düzeyde gerekse bölgesel düzeyde politik seçeneği en fazla olan ülkelerden

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fkkaya69@gmail.com

birisidir. Her geçen gün gelişmekte olan ekonomik ve teknolojik gücü, bağımsızlığını kazanmış Orta Asya'daki Türk devletleriyle bütünleşebilecek potansiyele sahip olmasının verdiği avantaj ile bölgede mevcut politik, askeri ve ekonomik dengeyi bulunduğu tarafın lehine çevirebilecek milli güce ve coğrafi konuma sahip bir bölge devletidir.

Bu bağlamda Türkiye, küreselleşme sürecinde yazılmış bir senaryodaki rolü oynamak zorunda kalan ülke olmaktan süratle çıkmalı, bizzat oyuncu olmalıdır. Bunun için önce kendisini bir güç olduğuna inandırmalı, ekonomik güçlenmesini kendi reçeteleri ile sağlamalı, millî onuruna yaraşır politika ve iş birliği stratejileri geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Jeopolitik, Coğrafya, Politika, Güç Unsurları

Abstract

Geopolitics, the art of using geographical neighbourhood in politics, is the science that results in various data using geography. Therefore, it is also defined as “the political interpretation of geography”, or “the science of analyzing the influence of the geography on the politics.” Turkey is located in the Mediterranean Basin, the old cradle of civilization”, in the parts in which the Asia, Europa and Africa continents so-called The Old World Lands get close to each other. The belief that the geographical location of the countries determines the fate of the countries becomes an unquestionable reality when the region is Middle East and the country is Turkey. Turkey's geographical location and geographical potentials have played a role shaping the political, economic and cultural structures throughout history.

Power centers located in the world geography produce threats against ideological and ethnical sensitivities in accordance with their goals and national interests such that they attempt against integrity, internal security, domination and peace of the target countries. As long as the countries want to maintain their existence, and as long as these power centers exist, always the similar threats will be encountered. Threats that arise for different reasons are shaped by the geopolitical importance of the countries regardless of their ideologies and colors. The advantages of geographical location make our country a target which is desirable to be put under absolute control and to be obtained by the powers, the purpose of which is the world domination.

Our country has a critical geographical location in which there is a constant and multi-faceted conflict of interests and power, so as to affect the balance between the world power centers in its geographical region. Turkey is one of the countries with the greatest political choice both at the global level

COĞRAFİ POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

and at the regional level due to the features of its geographical location and the opportunities given by its current geopolitical conditions. It is also a region country with a national power and geographical location which can turn out the political, military and economic balance in the current region to its advantage with the advantage of having an increasingly developing economic and technological force and a potential to integrate with the Central Asian Turkish States.

In this context, Turkey has to be a player, a player, who has to play a role in a scenario written in the process of globalization. For this, he must first convince himself that he is a power, and to develop economic and empowerment strategies of politics and business associations that will benefit his own prescriptions and his national dignity

Key Words: Turkey, Geopolitics, Geography, Politics, Power Elements

1.Giriş

Türkiye, Kuzey Yarımküre ve Baş Meridyene göre Doğu Yarımküre üzerinde, Eski Dünya karalarının, birbirlerine en çok yaklaştıkları bir konumda yer almaktadır. Mackinder'e göre Avrasya-Afrika kıtalarından oluşan "Dünya Adası" her açıdan en zengin kıta bileşimi olup Türkiye bu bölgenin tam ortasında yer almaktadır (Mackinder,1962;150-265). Bir kara parçası olarak düşünüldüğünde, Türkiye Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu birleştiren bir köprü konumundadır.

Yüzyıllarca farklı medeniyetlerin beşiği olan Türkiye, doğu ve batı kültürünü sentezleyen bir ülke olmakla beraber, tüm Türk Dünyası'nın da merkezi konumundadır. Coğrafi konumunun özellikleri, günümüz jeopolitik şartlarının verdiği imkânlar ile Türkiye gerek küresel düzeyde gerekse bölgesel düzeyde politik seçeneği en fazla olan ülkelerden birisidir. Türkiye'nin politik seçeneğinin en fazla ülke olmasında yeri olan unsurlardan bir diğeri de toplum olarak sahip olduğu eşsiz beşerî özelliklerdir.

Türkiye; 36° - 42° kuzey enlemleri ile 26° - 45° doğu boylamları arasında yer alır. Ülkede yaşanan farklı iklim tipleri, çeşitli bitki türleri ve toprak yapıları bu konumunun özelliklerini yansıtır. Türkiye'nin matematik konumunun yanında kıtalara, denizlere, boğazlara, ticaret yollarına, çeşitli yerçekillerine ve zengin enerji kaynaklarına göre olan özel konumu da çok önemlidir. Nitekim yer şekillerinin çeşitliliği; iklim, bitki örtüsü, toprak ve turizm özelliklerinin çeşitliliğini artırır. Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan eşsiz potansiyeline bağlı olarak; komşularını, onlarla ekonomik

birlikteliklerini, siyasetini (Göney;1993) politikalarını, mücadelelerini, savaşlarını, tarihini (İlhan;1989), turizmini, kültürel etkileşimini, ulaşım potansiyelini vb. önemli özelliklerini etkilemektedir. Kısaca kıtaların karşılaştıkları bir yerde olan Türkiye; Dünya Adası'nın menteşesi üzerine vurulan kilit ve onun anahtarı niteliğindedir (İlhan, 1989).

Türkiye toprakları, coğrafi konumu ve diğer coğrafi özellikleri nedeniyle çok sayıda uygarlığın doğup geliştiği bir yer olmuştur. Dünya tarihi incelediğinde, coğrafi bakımdan çok elverişli ve stratejik bölgelerde kuruldukları için geçmişte önemli rol oynamış, farklı medeniyetleri bünyesinde barındırmış ve bugünde aynı öneme haiz ülke sayısı 10 – 15 civarında olup, bu ülkelerden biriside hiç kuşkusuz ki Türkiye'dir.

Ülkelerin kaderini coğrafyalarının belirlediğine dair inancı, söz konusu bölge Orta Doğu olduğunda tartışmasız bir olguya dönüşmektedir. Orta Doğu ve bir parçası olan Türkiye'nin coğrafi konumu ve sahip olduğu coğrafi potansiyelleri, tarih boyunca siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarını şekillendirici faktörlerden biri olmuştur. Ülkede yaşanan olumsuz siyasal gelişmelere rağmen ulaşılan ekonomik seviye ve kültürel mesafe, coğrafi konumun politik değeriyle yakından ilgilidir.

Gerek Orta Doğu ve gerekse Anadolu'nun tarih boyu birçok medeniyete sahne olması, savaş ve barış sarmalında siyasal gelgitlere maruz kalması gerçeğinde, sahip oldukları yeraltı ve yerüstü kaynakların tetikleyici rolü inkâr edilemez bir gerçekliktir. Orta Doğu ve Anadolu'nun bereket coğrafyası oluşları, bir taraftan dinamik bir toplumsal yapıya zemin hazırlarken, diğer taraftan uluslararası güç odakları bakımından iştah kabartan bir yapıya sahiptir.

Orta Doğu, doğrudan enerji kaynakları merkezi olması, Anadolu ise bir sentez ülkesi olmasıyla dikkat çeker. İki hal de özgündür ve özel bir yönetim hassasiyeti içinde hem iç dinamikleri yönetmeyi hem de ona yönelen riskleri minimize etmeyi zorunlu kılar. Orta Doğu coğrafyasının yeterince istikrara kavuşamaması, özellikle sahip olduğu zengin kaynakların varlığıyla bağlantılıdır. Bunun da simgesi petroldür. Rejimlerin biçimi ve işleyişindeki sıkıntılar, halklarla rejimler arasında uyumsuzluk, kırılğan yönetsel yapılar, istikrar bozucu dış hamleler, geniş halk kitlelerinin temsil krizleri, iç kaynakların yeterince denetlenemeyişi, yerel çıkarlardan çok küresel çıkarların egemenliği gibi sorunların kaynağı, Orta Doğu için simgesel olarak petroldür (Hacısalihoglu;2010).

Dünyada hiçbir bölge Orta Doğu kadar dış müdahalelere bu denli açık değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 20. yüzyıl başında yıkılmasının Orta

COĞRAFI POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

Doğu bölgesine bıraktığı miras; sınırları yapay şekilde belirlenmiş, yerel çelişkileri canlı tutulan bir toplumsal dokunun inşası ve doğal kaynakları dış denetime sunmaya uygun, bölge insanının çıkarlarından soyutlanmış yerel rejimlerden ibaretti. Bu miras, her zaman dış müdahaleye açık bir Orta Doğu coğrafyası ve istikrarsız bir düzenin devamı olarak etkisini göstermiştir.

Coğrafi bölgelerin dış mücadeleye açık durumundan istifade etmek isteyenlerin gerçek niyetleri çoğu zaman örtülüdür. Örneğin; Orta Doğu'ya yönelik bölge dışı politik yönelişte petrol, doğalgaz, pazar hâkimiyeti veya jeopolitik ve jeostratejik konumların denetimi gibi gerekçeler, bu yönelişlerin failerince hiçbir zaman açıkça dile getirilmez. Genellikle demokrasi, insan hakları, kadın hakları, teröre karşı mücadele gibi gerçek niyetleri örten argümanlar öne çıkartılır. Bugün var olan uluslararası gücün etki sahası, istikrar ve demokrasinin yapılandırılması gibi görünse de; buzdağının diğer tarafı, başta ABD olmak üzere, küresel güçlerin jeopolitik çıkarlarının gözetilmesidir.

ABD, Körfez'de kontrolünü kaybetmek istememekle beraber buradaki statükonun devamlılığının da politik çıkarları açısından faydalı olduğu görüşündedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Ortadoğu'nun Amerika için gerek siyasal, gerek ekonomik gerekse de stratejik olarak önemi sürekli vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Nixon Doktrini, Carter Doktrini ve Reagan, Bush ve Clinton döneminde ABD'nin bölgeye yönelik doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleleri bu görüşün ispatı olmuştur (Arı,1996:212).

Coğrafi koşulların politik ve stratejik değeri nedeniyle Orta Doğu'nun istikrarlı bir düzene kavuşması, bölge halklarının hak, hukuk, adalet ve insan hakları temelli gerçek demokrasiye erişmesi oldukça zor görünmektedir. Nitekim 2011'de başlayan Suriye krizi, sadece mevcut yönetim ile ona muhalif halk kitlelerinin mücadelesinin bir sonucu değil, aksine Suriye'nin stratejik konumu üzerine denklem kuran küresel aktörlerin güç hesaplarıyla ilişkilidir. Irak, Mısır, Filistin gibi ülkelerin kronikleşen sorunları da aynı gerekçelere dayanmaktadır. Soğuk Savaş'ın statik koşullarının ortadan kalkmasıyla Orta Doğu, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da oluşan yeni jeopolitik boşluklarda, yeni siyasal aktörler ve onların yeni davranış biçimleri belirginleşmiştir.

Bugün Orta Doğu kanayan bir yara olmaya devam etmektedir. Çünkü küresel güç odakları tarafından bir coğrafyada emperyalist yayılma yapılırsa o coğrafyayı kontrol altına alabilmek ve müdahaleyi meşrulaştırabilmenin en kolay yolu orayı istikrarsızlaştırmaktır. Bunun için

toplum içindeki farklılıklar ön plana çıkarılarak bu farklılıkların birbirlerine karşı ötekileşmesi ve bireyden topluma doğru şiddeti artarak yayılan çatışmaların ortaya çıkması sağlanır. Etnisite ve din unsurları üzerinden dil, kültür ve inanç noktalarında çatışmalar söz konusu toplumu kaosa sürüklerken emperyal müdahalenin adı, dünya barışı için *kimyasal silah tehdidine karşı ortak savunma* olur. Müdahale alanı dün Irak'tır, bugün Suriye, yarın kim bilir belki İran belki Türkiye'dir (Kalay,2013;8).

2. Jeopolitik

Jeopolitik, coğrafyadan faydalanarak çeşitli veriler üreten bir bilim dalıdır. Onun için, "coğrafyanın siyasi yorumu" ya da "coğrafyanın siyasete olan etkilerini inceleyen bilim dalı" denilebilir. Jeopolitik tek başına politika üretmez. Amacı, yüksek siyaset belirleyicilerine veriler sağlamak, bu sayede belirlenen yüksek siyaseti isabetli ve tutarlı kılmaktır. Nitekim İlhan jeopolitiği: "*Bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bir bölgenin; kendi coğrafi platformu üzerinde güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç odaklarını, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir*" şeklinde tanımlamaktadır. Ülkelerin gücü ve hâkimiyet alanlarının genişliği ile bu koşulların sağladığı siyasal politikalar üzerindeki araştırma ve düşünceler bazı jeopolitik teorilerin ortaya atılmasına ve zaman içinde gelişmelerine yol açmıştır. Jeopolitik anlayışına farklı dönemlerde; A.T.Mahan, Friedrich Ratzel, Halford J. Mackinder, Rudolf Kjellen, K.E. Haushofer ve N.J. Spykman gibi ünlü bilimciler teorileri ile imzalarını atmışlardır.

Jeopolitik bilimi; disiplinler arası bir nitelik arz etmektedir. Tarih, Coğrafya ve Askeri Bilimlerle yakın ilişki içinde olan jeopolitik, en başta uluslararası ilişkiler bilimi ve ülkelerin yüksek siyasetleri için veri özelliği taşımaktadır. *Coğrafi muhiti politikada kullanma sanatı olan Jeopolitik* hükmetme görüşüdür, hükmetme ve iktidar olma bilimidir. İnsan sosyal zirveye yakınlaştıkça jeopolitiğin anlamını, yararlarını kavramaya çalışır. Jeopolitik, üst düzey siyasetçilerin bilimidir. Dolayısıyla ülke yönetiminde bulunan üst düzey siyasetçi, asker ve bürokratların jeopolitiği bilmeleri ve politikalarını buna göre geliştirmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Coğrafi konumun politik değeri, tarihte olduğu gibi bugün de uluslararası ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak varlığını koruyor. Esasen mekâna dair tüm potansiyelleri kapsayan coğrafi konum, sahip olunan doğal kaynaklar, var olan coğrafi koşullar ve onların sunduğu imkânları içerir. Tüm bunların politik değeri, ülkelerin politik tercihlerinde

COĞRAFI POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

önemli bir yer tutar. Nitekim tarih boyunca uluslararası sistemin daima iştah kabartan, adeta sinir uçları merkezi işlevi görüp güç yansıtılan ve egemenlik kurulmak istenen coğrafi odakları olmuştur. Bu ilginin nedeni şüphesiz, coğrafi odakların sahip olduğu önemli yerüstü ve yeraltı kaynaklardır. Bahsi geçen türde kaynaklara sahip olan alanlar, tarihsel süreçte bir gücün mutlak egemenliği veya denetimine girdiklerinde, uluslararası sistemde küresel bir güç hiyerarşisi belirginleşir ve başka güçlerin aynı düzeye erişebilme çabasını tetikler. Tüm bu mekanizmanın en açık yaşanan coğrafi odağı, Orta Doğu ve Türkiye'nin yakın çevresidir (Hacısalıhoğlu, 2010).

Ülkelerin coğrafi konumları ile jeopolitik konumları birbirinden çok farklıdır; jeopolitik konum, coğrafi konumu da içerir. Coğrafi konum ülke hudutları değişmediği sürece aynı kalıyor. Jeopolitik konum, iki durumda farklılaşıyor. Birinci durum: Ülkelerin ekonomik, sosyal, politik, askeri güç ve değerlerinde olan değişiklikler sonucu olan farklılaşma. Örnek olarak II. Dünya Halkı sonundaki Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu ile Soğuk Savaştan sonraki (1990 sonu) Almanya'nın jeopolitik değer, etkinlik ve konumu farklıdır. Aynı şekilde Soğuk Savaş dönemi SSCB'nin etkinliği ile sonrasının durumu çok farklıdır. İkinci durum: Büyük savaşlardan önceki ve sonraki durumlarda hasıl olan farklılardır. Almanya örneğini burada da kullanabiliriz: II. Dünya Harbi öncesinde evrensel etkinlikte bir güç odağı olan Almanya, Harpten sonra jeopolitik düzeydeki bütün etkinliğini kaybetmiştir (İlhan,2002;318-322).

3. Jeopolitiğin Coğrafi Unsurları

Alt unsurları ayrı ayrı incelenerek jeopolitik değerlendirme yapılabilir. Unsurlardan birisinin dikkate alınmaması yanlış sonuçlara ulaştırır. Jeopolitiğin en önemli ayaklarından birisi coğrafi unsurlardır. *"Devletlerin takip edecekleri politikalar kendi coğrafyaları içinde saklıdır"*, sözü değişmeyen unsurların (coğrafi unsurların) yeri ve önemi hakkında fikir verebilir.

3.1. Coğrafi Konum; Bir bölgenin enlem ve boylamlara göre yerküre üzerindeki yeri ve çevresiyle olan her türlü ilişkisini sağlayan coğrafi koşulların tümüne "Coğrafi konum" denir. Bir ülkenin coğrafi konumu denildiğinde, onun hangi iklim kuşağında bulunduğu, deniz ve okyanuslara çıkış imkânları, ana ulaşım güzergâhları ve önemli kavşak noktaları ile dünya siyasetinde önemli güç merkezlerine ve önemli çatışma bölgelerine olan uzaklığı anlaşılmaktadır.

3.2. Sınırların Coğrafi Bütünlüğü; Bilindiği üzere, devleti oluşturan üç temel unsur vardır. Bunlar, belli bir toprak parçası, bu toprak parçası

üzerinde yaşayan nüfus topluluğu ve bu ortamda faaliyet gösteren idari teşkilattır. Devletlerin egemenlik sahaları, üzerinde yaşadıkları topraklardır. Devletlerin egemenlik alanlarını da siyasi sınırlar belirlemekte, diğer devletlerden ayırmaktadır.

3.3. Geniş Ülke Alanı ve Doğal Kaynaklar; Değişmeyen unsurlardan alan (saha ve büyüklüğü) jeopolitik açıdan çok önemlidir. Bu alan, stratejik kaynaklar olan petrol, su kaynakları, maden yatakları, tarımsal verimlilik vb. evrensel değerlere de sahipse, jeopolitik odak olmaya en azından adaydır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında Rusya'yı Almanya karşısında başarılı kılan unsur, Rusya'nın geniş bir alana sahip olmasıdır. Aynı şekilde Anadolu'nun sahip olduğu yüzölçümü, İstiklal Harbi'nin kazanılmasında önemli unsurlardan biridir. Bir ülkenin üzerinde yer aldığı alan güvenli sınırlarla çevrili ve bunun sonucu olarak coğrafi bütünlüğe sahipse daha fazla jeopolitik değer taşır.

Geniş topraklara sahip ülkelerin avantajları kadar dezavantajları da vardır. Yeterli imkânlarla sahip bir ülke için geniş topraklar stratejik derinlik sağlamaktadır. Bazen bu tür geniş sahalar, ülkenin doğal kaynaklarında bir çeşitlilik sağlar ve stratejik doğal kaynakların bulunma ihtimalini artırır. Ancak çok geniş bir araziye sahip olan ancak nüfus yoğunluğu az olan bir ülke için geniş sınırlar dezavantajlı olabilir. Çünkü bu sınırları koruyabilecek oranda askeri güce sahip olamaz. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzün en önemli doğal kaynaklarından biri olan petrole sahip Körfez ülkelerinin (Irak, İran ve Suudi Arabistan hariç) önemli bir bölümü yüzölçümü oldukça küçük ülkelere sahiptir.

Coğrafi unsurlarla birlikte; değişen unsurlar veya beşeri unsurlar: sosyal, ekonomik, politik, askeri, kültürel değerlerin oluşturduğu yapı, uluslararası ilişkileri ve politikaları belirlemektedir. Dolayısıyla jeopolitik geleceğe yönelik hükümlere ulaşmak için jeopolitiğin değişen ve değişmeyen bütün unsurlarını, zaman içindeki (potansiyel değerlerin güncelleşmesi) gelişme yönleri ile birlikte dikkate almak durumundadır.

3. 4. Coğrafi Özellikler; Ülkelerin bulunduğu coğrafyanın jeomorfolojik yapısı coğrafi özellikler kapsamında değerlendirilir. Örneğin bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri, toprak yapısı, iklim özellikleri ile ülkenin geometrik şekli (dikdörtgen, kare, üçgen ya da düzensiz) gibi özellikleri fiziki coğrafya kapsamında ele alınarak incelenir.

4. Türkiye'nin Jeopolitiği

Türkiye'nin jeopolitik - jeostratejik konumunu analiz etmek ve bu konum çerçevesinde politikalar geliştirmek için dünyada egemen olan güç

COĞRAFI POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

odaklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Jaque Attali'ye göre, XX' nci yüzyılın başında dünyada jeopolitik güç merkezleri İngiltere, Fransa, ABD, Almanya ve Rusya idi. Oysa XXI' nci yüzyılın başında, bu güç merkezleri ABD, AB, Çin, Rusya ve İslâm dünyası olabilecektir (Denk, 2000;20-21).

Bugün için dünya coğrafyasında egemen olan güç odaklarının neredeyse ortasında yer aldığından dolayı jeopolitik açıdan oldukça önemli olan Türkiye, aynı zamanda dünya coğrafyasında büyük askeri güç ve birlik oluşturan NATO'nun üyesi ve güney kanadını oluşturan çok önemli bir devlettir. Ayrıca İslam dünyası ile Hristiyan dünyasının karşılaşma bölgesinde bulunan Türkiye'nin jeopolitik özelliklerinden biri de farklı dinlerin temas alanı olmasıdır. Batıdan Avrupa kültürü, kuzeyden Rus kültürü, doğudan Asya kültürü ve güneyden Afrika ve Arap kültürü ile çevrili olan Türkiye adeta dünya kültürlerinin de kesişme noktasında yer alır.

Türkiye'nin merkezi coğrafi konumu, ona çoklu jeopolitik açılımlar yapma imkânı vermektedir. Nitekim Brezinski yeni hâkimiyet teorisiyle dünyayı bir satranç tahtasına benzetmiş, en verimli alan olması itibariyle en çetin oyunun Avrasya'da vuku bulacağını ve bu oyunda da başıyuncunun ABD olduğunu belirtmiştir. Mevcut küresel koşullarda Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik miğfer devletten bahseden Brzezinski Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan'ı büyük ve etkin oyuncular, Ukrayna, Azerbaycan, G.Kore, Türkiye ve İran'ı da miğfer devletler olarak değerlendirmektedir. Miğfer devletlerden olan Türkiye ve İran sınırlı kapasiteleri dâhilinde aynı zamanda jeostratejik olarak da etkin devletler olarak kabul edilmektedir (Brzezinski, 1998;41).

Coğrafi olarak etrafında önemli denizleri barındıran İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Karadeniz ülkeleri ve Rusya'nın soğuk ve geniş ovalarından, güneyin sıcak ve engin okyanuslarına açılan labirentin tek çıkış kapısıdır. Türk Boğazları Bölgesi'ni elinde bulduran Roma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ve batıya doğru genişleyerek, uzun süreli devletler kurabilmeleri bu stratejik üstünlüğün göstergesidir. Boğazların kilit konumunu çok iyi kavrayan Napoleon Bonaparte, 7 Temmuz 1807 yılında Çarlık Rusya'sı ile Tilsit Antlaşması'nı imzalayarak müttefik haline gelmesine rağmen, Rusya'nın Boğazlarla ilgili isteklerine "Boğazlara hakim olan, dünyaya hakim olur." cevabını vererek bir uzlaşma sağlayamamıştır (Pithon;2010). 16. yüzyıl Fransız yazarlarından Petrus Gyllius ise "İstanbul Boğazı, bütün diğer boğazlardan üstündür, çünkü iki denizi ve iki dünyayı tek anahtarla açmaktadır (İstikbal,2005;296-297) ifadesini kullanmıştır. Bu ve

benzeri tespitler boğazların jeopolitik ve jeostratejik anlamda ne denli önemli olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olan Türkiye, Cebeli Tarık Boğazı ile Atlas Okyanusuna, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Kızıldeniz ve Hint okyanusuna bağlantılı olup deniz ulaşımında da stratejik bir öneme sahiptir.

Osmanlı Devleti jeopolitik konumu nedeniyle Protestan misyoner teşkilatların dünyayı aralarında paylaşmalarında, esas itibarıyla ABD'nin payına düşmüş ve ABCFM (American Board of Commissioners For Foreign Missions) Osmanlı topraklarında 1870 yılına kadar tek başına faaliyetlerde bulunmuştur. Nitekim 1830 antlaşmasından hemen sonra, Osmanlı Devleti'nde Amerikan varlığı özellikle misyonerlik ve eğitim sektöründe kendisini hissettirmeye başlamıştır. Türkiye'nin son dönemlerde karşı karşıya kaldığı sıkıntıların önemli sebeplerinden biride yine misyonerlik bu faaliyetleridir. Öyle ki 1880 tarihli Bartlett Raporu'nun ilk cümlelerinde, "Misyonerlik faaliyetleri açısından Türkiye, Asya'nın anahtarınıdır" (Kocabaşoğlu, 1991;29) ifadeleri yer almaktadır.

Türkiye, bilinen jeopolitik teorilerinden Mackinder'in "Kara Hâkimiyeti Teorisi"ne göre Kalpgâhın yani merkezin bitişiğinde ilk kenar kuşağın önemli bir noktasında bulunmaktadır. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'nde, Türkiye, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi'nde olduğu gibi, İç veya Kenar Hilal bölgesinde yer alır. Diğer Türk ülkeleri ile birlikte düşünülürse, Türk Dünyası toprakları, İç veya Kenar Hilal bölgesinin büyük bir bölümünü kaplar. Spykman'a göre, Türkiye, dünya kalesine sahip olmayı arzulayan bir millet için kaleye yapılacak olan son kuşatma alanı olarak nitelendirilen bölgenin tam ortasındadır. Bu sebeple dünya hâkimiyetinin yolu Türkiye'den geçmektedir (Kalan,2016 ;251-252).

Uluslararası ilişkilerin coğrafyası olarak nitelenebilecek jeopolitik, yeni dönemde mekâna dayalı yeni güç mücadelelerinin temel yöntemine dönüşüyor. Mekânın bizatihi politik bir varlık olduğundan yola çıkılarak, yeni dönemde hemen her ilgi çekici bölge ve ülkenin yeni jeopolitiği belirleniyor. Bölge ve ülkelerin coğrafi konumlarının jeopolitik değeri yeniden tarif edilip buna dayalı olarak yeni pozisyonlar belirleniyor. Doğal kaynakların; sadece bulunduğu coğrafyalar değil, taşıma yollarının içinden geçtiği coğrafi bölge ve ülkelerin de jeopolitik değeri artıyor. Özellikle petrol ve doğalgaz boru hatları; "Kaynağın çıktığı yerin, taşıma güzergâhının ve kaynağa kavuşanın coğrafyasını birbirine aynı stratejik değerinde birleştiriyor."

Şüphesiz Orta Doğu coğrafyası tüm bu hadiselerin en kapsamlı yaşandığı bölgedir. Yeniden jeopolitik hamlelerin hazırlandığı, yeni coğrafi

COĞRAFI POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

imkanlara göre güç ilişkilerinin gözden geçirildiği Orta Doğu'da, Arap Baharı olarak nitelendirilen yeni siyasi türbülans içinde ve tarihsel çelişkilerin sürekliliğinde jeopolitik mülahazalar ağırlığını koruyor.

Türkiye açısından da durum farklı değildir. Soğuk Savaş sonrası değişen Türkiye jeopolitiği, yeni öncelikleri ve buna dayalı yeni stratejileri zorunlu kılıyor. Her şeyden önce ortadan kalkan blok bağımlılığı, Türkiye açısından yeni coğrafi imkânlar anlamına geliyor. Türkiye, geçmişin kanat ülkesinden yeni dönemin merkez ülkesine dönüşüyor. 20'nci yüzyılın sonlarında dünyadaki köklü ve hızlı gelişmeler, Türkiye'ye hem farklı sorumluluklar yüklemiş, hem de yeni fırsat ve ufuklar açmıştır. Türkiye, Kuzey Atlantik İttifakı'nın bir kanat ülkesi konumundan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezî bir duruma gelmiş, politik, güvenlik ve ekonomik açılardan büyük bir rol ve önem kazanmıştır. Bu nedenle Ankara'ya, öncelikle bölge merkezli ve çok seçenekli dış politika stratejisiyle, yeni jeopolitik boşlukları içinde barındıran tarihin siyasi, ekonomik ve kültürel havzalarında etkin rol edinme ihtiyacı ve imkânı doğuyor.

Bu yapı, tarih ile coğrafyanın adeta Türkiye'nin önüne koyduğu zorunluluk haline geliyor. Yeni dönemin bol seçenekli, çok aktörlü dinamik ortamında Türkiye, sahip olduğu zengin coğrafi potansiyelleriyle güçlü bir senteze ve buna dayalı stratejilere ihtiyaç duyuyor. Ancak bu durum, bir başka gerçeğe daha işaret ediyor: Yüksek coğrafi potansiyellere sahip ülkeler, ellerindeki zenginlikleri son derece hassas, tutarlı ve akılcı yönetmeyi başarmalıdır. Aksi takdirde mevcut zenginlikler, o ülkelerin bir türlü engellenemeyen istikrasızlığının temel nedenine dönüşür.

Yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacaktır. İnsanlık arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacaktır diyen Samuel Huntington medeniyetlerin çatışması global politikaya hâkim olacak ve medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin savaş hatlarını teşkil edecektir ifadelerini kullanmaktadır. Huntington'a göre dünyanın en bölünmüş ülkesi olan Türkiye kendine uygun misyonun gereğini yapmalıdır. Huntington aynen şunları yazmaktadır: "Kültürler her zaman merkezî bir ülkeye göre gruplandırılır: Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Batı kültürünün, Rusya Ortodoks kültürün merkezidir. Bunların karşısında Afrika ve İslâm dünyasının merkezi zayıf kalmıştır." Müslümanlara Türkiye'yi lider devlet olarak seçmelerini tavsiye eden Huntington'a göre, Ankara'nın Avrupa'ya yönelik gayretlerine kesin bir son verilmeli ve Türkiye NATO'dan çıkarılmalıdır (Huntington,2015).

Aslında Huntington, bir durum tespiti yapmamakta, bir tespite uygun durum oluşmasını arzulamaktadır. O, medeniyetlerin çatışması için, herkesin kendi safına geçmesini önermektedir. Samuel Huntington 1993’de kaleme aldığı bir incelemede, 21. yüzyıldaki büyük savaşların medeniyetler arasında meydana geleceğini ileri sürerken, karşıt medeniyetlerin de Katolik Dünyası, Ortodoks Dünyası, İslam Dünyası ve Konfüçyen devletler olduğunu belirtmektedir. İleri sürdüğü tezin özeti; 19. yüzyılda devletler, 20. yüzyılda ideolojiler çarpışmıştı ve 21. yüzyılda ise kültürler çarpışacaktır (Huntington, 2015) şeklindedir.

Halbuki Türkiye, tarihî, coğrafi ve kültürel açılardan doğunun olduğu kadar, yine aynı kıstaslarla değerlendirildiğinde, tartışmasız biçimde batının da bir parçasıdır. Türkiye’nin altı asır boyunca Avrupa ile mevcut ortak tarihi bunun en belirgin kanıtlarından biridir. Batının köklü demokrasileri ve pazar ekonomileri ile doğunun gelecek vadeden genç demokrasilerini, Karadeniz ile Akdeniz’i, NATO ile İslâm dünyasını, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanları ve farklı kıtaları birbirine bağlayan Türkiye, İslâm ve diğer dinler arasında da bir dostluk ve iş birliği köprüsüdür.

Medeniyetler Çatışması paradigmasının temel argümanı, Batı Medeniyeti ile İslam Medeniyeti arasında gerçekleşeceği öngörülen kültürel ve dinsel çatışmaya dayanmaktadır. Her ne kadar Huntington, yekpare bir medeniyetten söz edilemeyeceğinin altını çizmişse de, paradigmanın iki temel çatışan aktörünü, Batı ve İslam olarak işaret etmiştir. Asya ve İslam devletlerinin güçlenmesinin Batı’ya meydan okuyacak seviyeye geleceği anlamına taşımakta ve dolayısıyla Asya ve İslam devletlerinin güçlenmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bölge barışını, hatta dünya barışını tehdit eden terörizmin, etnik, ideolojik veya dini düşüncelerden kaynaklansa bile, sonuçları itibarıyla global bir nitelik taşıdığı açıktır.

6. Sonuç ve Öneriler

Türkiye, coğrafi olarak bir köprü, kültür bakımından bir merkez, ekonomik açıdan bir geçiş, stratejik ve jeopolitik açıdan bir kanat bölgesidir. Ülkemiz jeopolitik ve jeostratejik durumu nedeniyle sürekli bir tehdide maruz bulunmaktadır. Bu sürekli tehdidi oluşturan veya oluşturacak olan güçler, hedeflerine ulaşmak için değişik yol ve yöntemler denemiş ve denemeye devam etmektedirler. Bunlar; sinsice yürütülen dostluktan, politik ve ekonomik baskıya, savaşa kadar uzanan bir tür uygulama zinciri halinde farklı zamanlarda kendini hissettirmektedir. Günümüzde sinsi dostluklar, politik ve ekonomik baskılar devam ederken, sıcak savaş yerini, soğuk savaş dediğimiz ülkeleri içeriden çökertmeyi hedefleyen, anarşi ve terörü gizlice destekleyen

COĞRAFI POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ

bir yönteme terk etmiştir. Bütün jeopolitik teorilerin hedef ve ilgi sahasında kalan Türkiye toprakları, üzerinde yaşamak için güçlü olmayı gerektirir. Bundan dolayı, Türkiye'nin en önemli hedefi, millî birlik ve bütünlüğünü korumak ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmektir.

Jeopolitik konumu nedeniyle her zaman küresel güçlerin hedef ve ilgi odağında olan Türkiye, büyük İslam düşünürü **İbni Haldun'un Toplum" ve "Uygarlık"** için şart koştuğu; yaşamı sürdürmek için gerekli maddelerin üretimi, toplumsal dayanışma ve dış tehditlere karşı savunmasını mutlaka güçlendirmelidir. Çünkü toplumsal barışı ve dayanışmayı kökünden zedeleyen terör sorunu çözülemediği müddetçe, arzulanan kalkınma düzeyine erişmek mümkün değildir. Türkiye'nin insan gücünün ve ekonomik kaynaklarının tüketilmesine yol açacak gereksiz bir iç mücadeleyle uğraştırılması, neo-emperyalistlerin zulmü altında inleyen mazlum milletlerin, son ümidinin de kaybolması anlamına gelecektir.

Türkiye'nin bekası, millî birlik ve bütünlüğü için gereken onurlu ve dik duruş, gereken her durum ve şartta gösterilmeli; millî menfaatlerimize zarar veren her şeye tereddütsüz tavır alınmalıdır. Türkiye, toplumsal dayanışmayı sağlayıp, Jeopolitik, Jeokültürel ve Jeoekonomik özelliklerini sinerji oluşturacak bir şekilde kullanarak, yeniden oluşturacağı medeniyet kavramları ve değerleri ile millî gücünü taçlandırabilirse, merkez ülke konumunu güçlendirir ve bölgesinde cazibe merkezi haline gelerek mazlum milletlerin umudu olmaya devam eder. Dolayısıyla Türkiye'ye büyük ufukları göstermeye, çıtayı yükseltmeye yarayan hedefler hayal olarak görülmemelidir.

KAYNAKÇA

- Arı, T., 1996, "2000li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi", Alfa Yay.
- Arıncı, K., 2010, Siyasî ve Tarihî Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye'nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik- Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2010, 14 (2): 1-34
- Brzezinski, Z., 1998, Büyük Satranç Tahtası - Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998, s. 37-38.
- Brzezinski, Z., 2012, 'Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhanı', (çev.) Sezen Yalçın, Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, s.121, İstanbul 2012
- Budak, Ö., 2006, Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri, Ankara, Bilge Yayınları, Birinci Baskı, Mart 2006.
- Davutoğlu, A., 2013, Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Dokuzuncu Basım, İstanbul, Küre Yayınları, Eylül 2013.

- Denk,N.,2000, 21.nci Yüzyıla Girenken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi, Harp Akademisi Yayını.
- Göney, S. (1993). Siyasi Coğrafya II. İstanbul Üniversitesi Yayın No:3820. İstanbul.
- Gündoğdu, A., 2008, Türk Jeopolitiği (Ak Deniz'e Bir Kısırak, Hazara Bir Kartal Baş Gibi Uzanan Bu Memleket), 2 1 . Yüzyıl Dergisi, Temmuz / Ağustos / Ey 1 ü 1 2 0 0 8.
- Hacısalıhoğlu,Y., 2014, Coğrafi Potansiyelleri Zemininde Orta Doğu ve Türkiye'nin Konumu <http://www.aljazeera.com.tr/>
- Halford J. M.,1962, Democratic Ideals and Reality, New York, Norton, (ilk basım 1919).
- Hans J. Morgenthau, 1954, Politics Among Nations, New York, Alfred A. Knopf.
- Huntington, S. P., 2015, Medeniyetler Çatışması, (Çevirmen Murat Yılmaz), Kitapyurdu Yayıncılık.
- İlhan,S.,1989, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi.sayı: 113. Ankara. s. 14 vd
- İlhan,S.,1993, Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., No 134, 1993, s.7.
- İlhan,S.,2000, Avrupa Birliğine Neden Hayır: Jeopolitik Yaklaşım, İstanbul, Ötügen Yayınları.
- İlhan,S.,2002, Jeopolitik Kavramı ve Unsurları, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış, 2002, Cilt: 8, Say: 4, s. 318-322.
- İstikbal, M. A., *Türk Boğazlarının Stratejik Önemi*, (Der.) Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz, Ankara, Platin Yayınevi, 2005, ss. 296-297
- Kalan, E., 2016,Ortaçağda İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar, Yükselen İpek Yolu İkinci Cilt, Ankara.
- Kalay,G.,2013, Ortadoğu'nun Tarihsel Önemi, www.academia.edu/
- Kocabaşoğlu,U.,1991, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, ARBA Yayınları
- Pithon,R.,2010, "Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", Ocak-Nisan 2010, (çevrimiçi), http://www.johschool.com/Makaleler/1781106008_11-%20Renee%20Pithon%20Karadeniz%20ve%20Bo%20C4%9Fazlar%20Meselesi.pdf, 28.10.13.
- Ulaş., B, 2011, Jeopolitik; Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, İstanbul, Başlık, 2011.
- Yılmaz. M., 2003. Medeniyetler Çatışması (Derleme), Vadi Yayınları, Ankara.

